

5. Rozwój społeczny a etyka globalna

Rozwój społeczny jest kategorią trudną do zdefiniowania. W przestrzeni globalnej mamy do czynienia z funkcjonowaniem Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP)⁶³; społeczność międzynarodowa na początku XXI wieku określiła zestaw wyzwań, z którymi w kolejnej dekadzie należy się uporać i określiła je zbiorczo jako Milenijne Cele Rozwoju. Od początku lat 90. ubiegłego wieku Organizacja Narodów Zjednoczonych posługuje się również wskaźnikiem rozwoju społecznego HDI jako narzędziem umożliwiającym porównywanie – przy użyciu konkretnych kryteriów – stopnia rozwoju wybranych państw. Co oczywiste, działania Narodów Zjednoczonych oparte są na konkretnej koncepcji rozwoju, która zakłada istnienie mniej lub bardziej kooperacyjnego planu działania, umożliwiającego jego realizację. Jest to podstawowy problem w jej realizacji, gdyż współpraca międzynarodowa oparta jest na dobrowolności i suwerenności poszczególnych podmiotów, więc niezwykle trudne staje się opracowanie ogólnosiwiatowego porozumienia, urzeczywistniającego bardzo szeroko zakrojone działania podejmowane w wielu przestrzeniach. Dlatego też należy odnotować sektorowe ustalenia, np. Protokół z Kioto (zob. rozdz. *Zmiany klimatyczne na świecie*) czy też sferę społecznej odpowiedzialności koncernów międzynarodowych, punktowo zmieniającą otaczającą nas rzeczywistość (np. akcje na rzecz pomocy poszkodowanym w klęskach naturalnych – zob. rozdz. *Globalny kapitalizm i jego oblicza*).

⁶³ UNDP – United Nation Development Program, <https://www.undp.org/content/undp/en/home.html> [dostęp: 15.06.2019].

Rozdział zostanie poświęcony etycznym podstawom rozwoju społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem konkretnych koncepcji, formułowanych na przestrzeni ostatnich lat. Należy zauważyć, iż etyka globalna nie jest produktem ani ideą XX lub nawet XXI wieku. Uznaje się, iż każda wspólnota potrzebuje więzi moralnych oraz wartości, które będą łączyć wszystkich członków⁶⁴. Pierwszych koncepcji można doszukać się w starożytności, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Arystotelesa (m.in. zastosował dychotomiczny podział oceny działań na to, co dzielne i nikczemne, moralne i haniebne)⁶⁵. Odwoływanie się do wartości oraz moralnych koncepcji o podłożu nie tylko religijnym miało miejsce praktycznie w każdym ważnym, „globalnym zderzeniu” m.in. w momencie zetknięcia się kultur w sytuacji pierwszego spotkania w 1492 roku („odkrycie Ameryki” przez Krzysztofa Kolumba), a nawet wcześniej, kiedy Europejczycy zaczęli eksploatować wybrzeża Afryki, uzasadniając niższy status ludności rdzennej faktem braku przynależności do rodzaju ludzkiego⁶⁶.

Etyka globalna – podstawowe założenia

Brak powszechnie akceptowanej koncepcji etyki globalnej utrudnia pracę nad koncepcją bardziej zrównoważonego rozwoju społecznego. Uzyskanie odpowiedzi na kluczowe pytanie: w jaki sposób i według jakich zasad powinna żyć ludzkość, by zagwarantować sprawiedliwe i godziwe współistnienie wszystkich ludzi, jest podstawą do rozpoczęcia prac nad właściwą koncepcją. Warto przypomnieć, iż przesłankami sformułowania Milenijnych Celów Rozwoju było właśnie odwołanie się do wartości sformułowanych jeszcze w Karcie Narodów Zjednoczonych z 1945 roku

⁶⁴ J. Sekuła, *Etyczność globalna – utopia czy konieczność*, [w:] J. Sekuła (red.), *Idea etyczności globalnej*, Wydawnictwo Seculum, Siedlce 1999, s. 8.

⁶⁵ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, tłum. D. Gromska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1982, s. 89–90.

⁶⁶ H. Hobhouse, *Ziarna zmian. Sześć roślin które zmieniły oblicze świata*, tłum. M. Fedyszak, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2010, s. 107.

i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku⁶⁷. Koncepcjom etyki globalnej należy przyglądać się z dwóch perspektyw: indywidualnej oraz społecznej. Ta pierwsza dotyczy przede wszystkim odpowiedzialności jednostki za podejmowane decyzje, druga z kolei bierze pod uwagę uwarunkowania zewnętrzne, w których dane decyzje zapadają. Bardzo dobrze mechanizm ten zilustrował Erich Fromm, który przyznał, iż „człowiek jest zarazem artystą i przedmiotem swojej sztuki”⁶⁸.

Koncepcje etyki globalnej można podzielić na ewolucyjne i rewolucyjne. Do tych pierwszych zaliczamy m.in. propozycje sformułowane przez Józefa Lipca, Marka Fritzhanda oraz Johna Rawlsa, a także Amartyi Sena. Koncepcję rewolucyjną, w ramach której powinno dojść nie do transformacji, ale do jednoznacznego zerwania z obowiązującym paradygmatem, przygotował m.in. Peter Singer.

Szczególny przypadek Warrena Buffeta

Od wielu lat Amerykanin Warren Buffet, jeden z najbogatszych ludzi na świecie, dąży do zwiększenia obciążeń podatkowych dla przedstawicieli jego klasy. Powtarza, iż płaci (w ujęciu względnym) niższe podatki, gdyż opłaca podatek od zysków kapitałowych, niż jego sekretarka, która płaci podatki dochodowe, związane z wykonywaną pracą, a to, jego zdaniem, jest nieetyczne. W swych publicznych wystąpieniach zwraca uwagę na niesprawiedliwość systemów podatkowych, w których elity są zazwyczaj w lepszej sytuacji, gdyż mają możliwość wyboru wielu opcji do uniknięcia opodatkowania, a najbiedniejsi są zmuszeni do ponoszenia obowiązkowych danin bez jakiegokolwiek wyboru. Warto zauważyć, iż Warren Buffet od wielu lat przekazuje miliardy dolarów na cele charytatywne (do 2018 roku przekazał m.in. na rzecz Fundacji Gatesów 24,5 miliarda dolarów!).

Ewolucyjne koncepcje etyki globalnej

Polski filozof Józef Lipiec przygotował katalog wartości ogólnoludzkich, na których powinna opierać się etyka globalna. Są to: tolerancja, bez-

⁶⁷ The Millennium Development Goals Report 2015, https://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/english/UNDP_MDG_Report_2015.pdf, [dostęp: 15.06.2019].

⁶⁸ E. Fromm, *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*, tłum. R. Saciuk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 23.

Miasto ślepców, José Saramago, 1995

Jedna z kluczowych powieści nurtu naturalistycznego, która zmusza do etycznego zastanowienia się nad kondycją społeczeństwa oraz stawia pytania, czy my, jako czytelnicy, pozbawieni podstawowego zmysłu poradziłibyśmy sobie z przeciwnościami losu? Autor, laureat literackiej Nagrody Nobla z 1998 roku, wykreował świat, w którym nagle na nieznaną chorobę zapada całe miasto, z wyjątkiem jednej osoby. Próby zrozumienia i wyjaśnienia tej sytuacji nie mają sensu, liczy się tylko przetrwanie w zmieniających się (na gorsze!) warunkach. Ujawniają się postawy negatywne, wrogie, związane z fizyczną walką o życie, ale są również przykłady bohaterstwa i, po prostu, dobra. Etyka globalna według Saramago, co ujawnił również w *Ewangelii według Jezusa Chrystusa*, jest oparta na pytaniach, które sami sobie powinniśmy zadawać i codziennie poszukiwać na nie odpowiedzi.

pieczeństwo, wolność, sprawiedliwość, godność, praca, solidarność, piękno, prawda i miłość⁶⁹. Powinny one stanowić fundament do konstruowania konkretnych projektów społecznych i gospodarczych, a także rozwiązań politycznych umożliwiających wdrożenie ich w życie. Jest to koncepcja zbliżona do propozycji zgłaszanej przed laty przez Marka Fritzhand, który w swoich badaniach nad etyką globalną koncentrował się na zasadach, jakie powinny być ujęte w projekcie idealnego świata. W latach 70. i 80. ubiegłego wieku szczególnie dużo miejsca poświęcił walce z głodem jako problemowi globalnemu, dzielącemu świat na dwie części: na kraje, w których

zwalcza się nadwagę i kraje, w których umiera się z głodu⁷⁰. Ten paradoks jest coraz bardziej aktualny i stanowi rzeczywisty wyrzut sumienia ludzkości (zob. rozdz. *Problemy żywności i głodu jako wyzwania globalne*). Warto również zwrócić uwagę na koncepcję Johna Rawlsa, która odnosi się także do kwestii etycznych, zakładając, iż każda osoba posiada osobowość moralną, umożliwiającą wybór odpowiedniego modelu sprawiedliwości. Optował on za wdrożeniem w życie uniwersalnego projektu opartego na zasadzie bezstronności, w której każdy człowiek powinien wyobrazić sobie miejsce w strukturze społecznej z uwzględnieniem „zasłony niewiedzy”, więc bez znajomości szczegółów rozdzie-

⁶⁹ J. Lipiec, *Prolegomena etyki globalnej*, [w:] J. Sekuła (red.), *Idea etyczności...*, s. 200–234.

⁷⁰ M. Fritzhand, *O etyce globalnej*, [w:] J. Sekuła (red.), *Idea etyczności...*, s. 90.

lonych przez los i naturę⁷¹. Dopiero wtedy zaistnieje możliwość sformułowania sprawiedliwych zasad (według Johna Rawlsa wystarczą dwie główne: każda osoba ma mieć równe prawo do jak najszerszej podstawowej wolności możliwej do pogodzenia z podobną wolnością dla innych oraz urządzenie społecznych i ekonomicznych nierówności winno być takie, by było z największą korzyścią dla najmniej uprzywilejowanych, i żeby nierówności te były związane z pozycjami i urzędami otwartymi dla wszystkich w warunkach autentycznej równości możliwości), jakie powinny obowiązywać wszystkich⁷². Koncepcję Rawlsa twórczo rozwinął Amartya Sen, indyjski ekonomista, który prowadził szeroko zakrojone badania nad głodem i ubóstwem. Doszedł do wniosku, iż „dobre społeczeństwo to społeczeństwo wolności”⁷³. To właśnie optyka wolności umożliwia skupienie się na wypracowaniu racjonalnej koncepcji rozwoju społecznego, w której istotną rolę odgrywać będą posiadane przez poszczególne osoby zdolności (np. posługiwanie się językiem obcym, którego można się nauczyć, jak też zdolności motoryczne, które bardziej związane są z darem natury). Rolą państw jest czuwanie, by w procesie dystrybucji dóbr wziąć pod uwagę posiane przez ludzi zdolności, by cała społeczność globalna mogła z nich efektywnie skorzystać⁷⁴.

Koncepcje ewolucyjne etyki globalnej, mimo że stanowią punkt odniesienia w wypracowywaniu szczegółowych elementów ładu globalnego (m.in. zaproponowany przez Amartyę Sen wskaźnik rozwoju społecznego jest do dnia dzisiejszego użytecznym narzędziem porównywania państw między sobą), to jednak w zasadniczym stopniu nie przyczyniły się do stworzenia nowej optyki postrzegania problemów globalnych.

⁷¹ R. Dworkin, *Biorąc prawa poważnie*, tłum. T. Kowalski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 277–278.

⁷² J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, tł. A. Romaniuk, J. Pasek i inni, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 119.

⁷³ A. Sen, *Nierówności. Dalsze rozważania*, tłum. I. Topińska, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000, s. 57.

⁷⁴ J. Miklaszewska, *Idea sprawiedliwości a problem pomocy w koncepcjach Amartyi Sena i Muhammada Yunusa*, „Prakseologia” 2012, nr 153, s. 93–94.

Rewolucyjna koncepcja Petera Singera

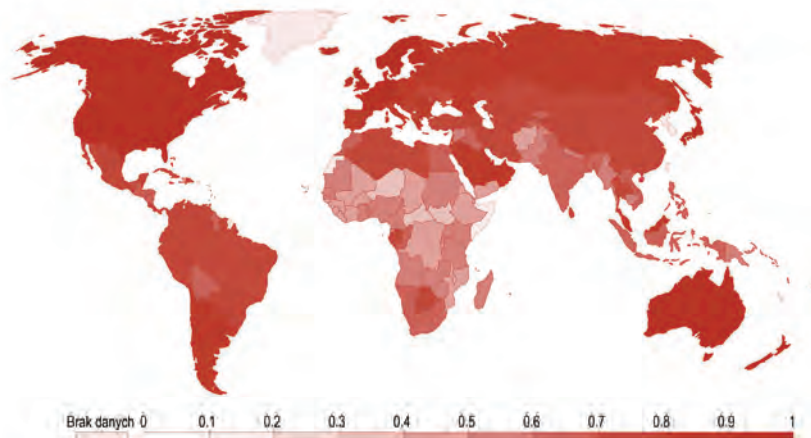
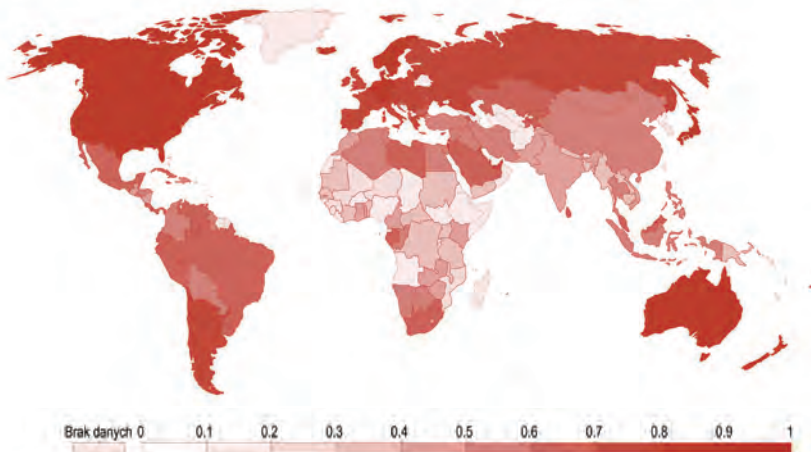
Zupełnie inaczej do procesu formułowania koncepcji etyki globalnej podszedł australijski etyk Peter Singer. W swoich rozważaniach koncentrował się na sferze praktycznej realizacji projektu etyki globalnej, formułując ją na założeniach, iż człowiek jest obywatelem świata i powinien dostrzegać optykę globalną swoich działań⁷⁵. Jest to koncepcja, która bywa postrzegana jako rewolucyjna, gdyż dąży do radykalnego przeobrażenia rzeczywistości. Zdecydowanie odrzuca i krytykuje podział społeczny w oparciu o kryterium rasy, płci, sprawności fizycznej i intelektualnej, argumentując na rzecz świadomego utylitaryzmu w działaniu. Mamy zatem do czynienia ze spojrzeniem indywidualnym osadzonym w społecznym kontekście. Na gruncie praktyki działania autor chciałby, aby ludzie byli nagradzani za dobre uczynki, zgodnie z ideą „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego potrzeb”⁷⁶, przy założeniu, iż ludzie będą chcieli działać na rzecz innych ze względu na etyczną normę działania (zob. rozdz. *Big Data*).

W swoich rozważaniach Peter Singer sporo miejsca poświęcił nierównowadze w polityce międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem negatywnych skutków działań Stanów Zjednoczonych w XXI wieku. Zwrócił uwagę, iż perspektywa rozwiązania globalnych problemów z uwzględnieniem etyki globalnej jest nader odległa w świecie, w którym liderem i aspirującym do bycia przywódcą jest państwo, które unika odpowiedzialności, czego przejawem jest chociażby brak współpracy z Międzynarodowym Trybunałem Karnym w Hadze, a jednocześnie posiada tak dużą przewagę militarną⁷⁷. Kwestia odpowiedzialności nie dotyczy tylko elit politycznych, ale każdego obywatela. W dyskusji o imigracji i zmianach miejsca zamieszkania należy uwzględnić kwestie etyczne, biorąc pod uwagę przynależność przede wszystkim do wspólnoty glo-

⁷⁵ P. Singer, *Etyka praktyczna*, tłum. A. Sagan, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2003, s. 18.

⁷⁶ Ibidem, s. 51–52.

⁷⁷ P. Singer, *Jeden Świat. Etyka globalizacji*, tłum. C. Cieśliński, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2006, s. 209.

Zmiana wartości wskaźnika HDI w ujęciu globalnym w 1990 roku oraz 2016

Źródło: researchgate.net.

Mapa przedstawia zmianę wartości wskaźnika HDI w ujęciu globalnym na przestrzeni lat. Wyraźnie widać, iż w ujęciu globalnym mamy do czynienia z rozwojem społecznym, choć natężenie procesu jest zróżnicowane regionalnie – najmocniej występuje w Azji, najsłabiej w Afryce. Można również zauważyć przypadki spadku wartości indeksu HDI na przestrzeni lat (np. Libia oraz Syria), co jest związane przede wszystkim z występowaniem konfliktów zbrojnych.

balnej⁷⁸. Należy zatem argumentować na rzecz upowszechnienia wiedzy i informacji o innych; ludzie powinni poznawać swoje kultury, mając świadomość, iż perspektywa etyczna powinna być uniwersalna. Dobrze ten pogląd oddają słowa Ryszarda Kapuścińskiego, który podkreślił, iż „każdy z ludzi spotykanych w drodze przez świat składa się jakby z dwóch istot (...). Jedna z tych istot to człowiek jak każdy z nas; ma swoje radości i smutki, swoje dobre i złe dni (...). Druga istota, nakłada-

Dzieci w więzieniach

Irak: Tysiące zatrzymanych, w tym dzieci, przebywa w poniżających warunkach – zdjęcie dzięki uprzejmości Human Rights Watch

W więzieniach na całym świecie w niehumanitarnych warunkach przetrzymywane są tysiące ludzi, w tym wiele dzieci. W Iraku, zgodnie z raportem Human Right Watch, przebywa w zamknięciu ponad 1500 dzieci. Pobyt w odosobnieniu, w więzieniach, odsiadanie nierazko z rodzicami ich wyroków, z pewnością będzie miał negatywny wpływ na ich rozwój w przyszłości. Nieetyczne i niemoralne staje się skazywanie na pobyt w więzieniach dzieci, którym nie przypisano żadnej winy. Problem występuje nie tylko na Bliskim Wschodzie, ale również w Azji Południowej i Ameryce Łacińskiej, gdzie systemy opieki nad dziećmi skazanych właściwie nie istnieją. Innym obliczem tego problemu są ośrodki detencyjne, w których przebywają imigranci próbujący przedostać się na teren Stanów Zjednoczonych. W przeszłości wiele rodzin było rozłączanych i ponad dwa tysiące dzieci czekało na deportację w osobnych ośrodkach. Występuje zatem potrzeba szybkiego znalezienia, najlepiej w skali globalnej, rozwiązania tego problemu, zgodnie ze standardami wynikającymi wprost z koncepcji praw człowieka zapisanymi m.in. w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*.

⁷⁸ Ibidem, s. 168.

jąca się i spleciona z pierwszą, to człowiek jako nosiciel cech rasowych, nosiciel kultury, wierzeń i przekonań. Żadna z tych istot nie występuje w stanie czystym i wyizolowanym, obie współżyją ze sobą, wzajemnie na siebie oddziałując⁷⁹.

Dopiero w sytuacji, gdy będziemy mieli możliwość zastanowić się nad sensem globalnego współistnienia, będziemy w stanie funkcjonować w lepszej, zmienionej rzeczywistości. Warto zacząć od konkretnych działań, idąc za przykładem Petera Singera. Od wielu lat optuje on za projektem samoopodatkowania się na rzecz wybranej przez nas organizacji pozarządowej⁸⁰. Dzięki niewielkim, ale cyklicznym, np. comiesięcznym, wpłatom, każdy z nas może spełnić swój moralny obowiązek. Na politykę państw, np. w zakresie udzielanej pomocy humanitarnej, obywatele mogą nie mieć bezpośredniego wpływu, ale mają władzę nad posiadanymi środkami finansowymi, które można etycznie i efektywnie wykorzystać.

Odpowiedzialność indywidualna vs odpowiedzialność zbiorowa

Projekt etyki globalnej może i powinien być podstawą wypracowania koncepcji rozwoju społecznego. Powszechne dyskusje i publiczne debaty winny być przeprowadzone, by zwiększyć świadomość społeczną wśród obywateli całego świata. Koncepcja rozwoju społecznego, wyrażana przez Milenijne Cele Rozwoju, a następnie Zrównoważone Cele Rozwoju (zob. rozdz. *Zrównoważony rozwój jako wyzwanie globalne*), jest zbyt ograniczona w swym zakresie, ale jednocześnie jest kompromisem pomiędzy potrzebami a możliwościami wspólnoty międzynarodowej. Kluczowym pytaniem staje się kwestia odpowiedzialności indywidualnej i zbiorowej za los innych ludzi, którzy nie przynależą do „naszej” wspólnoty. Czy możemy pozostawić ich samym sobie, nie robiąc nic?

⁷⁹ R. Kapuściński, *Ten Inny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 10.

⁸⁰ P. Singer, *Jeden Świat...*, s. 205–206.

Koncepcja substytucji importu Raúla Prebisha jako kluczowy projekt rozwojowy dla państw peryferyjnych

Raúl Prebisch był argentyńskim ekonomistą, twórcą teorii zależności, w ramach której starał się wykazać, iż rozwój państw globalnego Południa jest niemożliwy bez zmiany systemu wymiany gospodarczej. Sformułował zasady koncepcji substytucji importu, w ramach której państwa Ameryki Łacińskiej miały w praktyce stać się samowystarczalne. Co ważne, przesłanki sformułowane przez niego w latach 40. ubiegłego wieku wydają się wykazywać ponadczasowy charakter:

- rozwój ekonomiczny peryferii ma charakter pochodny – zależy wprost od rozwoju w państwach geopolitycznego centrum;
- występują znaczne różnice wewnątrz centrum i peryferii, które związane są zarówno z historycznymi uwarunkowaniami, jak i strukturą wewnętrzną;
- pojęcia „centrum” i „peryferie” zostały przygotowywane i są używane w celu opisu stanu gospodarki i społeczeństwa o wyraźnym, wartościującym (pozytywne centrum, negatywne peryferia) charakterze;
- nasilająca się ewolucja systemu światowego nie prowadzi do zbliżenia dwóch części, gdyż proces dostosowania się ma różną dynamikę w poszczególnych obszarach;
- proces uprzemysłowienia w regionie peryferyjnym będzie ostatecznym i praktycznie niepodlegającym wyborowi stanem gospodarczym, którego rozpoczęcie uzależnione jest od wystąpienia sprzyjających czynników zewnętrznych*.

Koncepcja była wdrażana na przestrzeni lat w większości państw Ameryki Łacińskiej, ale ze względu na niemożliwość pełnego wdrożenia, na co miały wpływ uwarunkowania zewnętrzne (przede wszystkim konflikt zimnowojenny), przyniosła niezadowolające rezultaty. Szczególnie warto zwrócić uwagę na państwa Ameryki Środkowej, które, gdy tylko zaczęły wdrażać jej podstawowe elementy, były poddawane presji zewnętrznej (m.in. embargo ze strony Stanów Zjednoczonych), a gdy to nie wystarczyło, rząd był zmuszany do zmiany polityki na drodze interwencji zbrojnej (m.in. zamach stanu w Gwatemali w 1954 roku).

* J. Gocłowska-Bolek, *Rozwój oparty o strategię substytucji importu w krajach Ameryki Łacińskiej*, „Ameryka Łacińska” 2007, nr 3–4, s. 13–14.

Słowniczek

Sprawiedliwość – w perspektywie indywidualnej oznacza dobre (etyczne) postępowanie; w ujęciu społecznym oznacza traktowanie innych godnie, uczciwie z poszanowaniem nadrzędnych wartości, obowiązujących w danym państwie.

Rozwój społeczny – proces, dzięki któremu zachodzą działania zoperacjonalizowane za pomocą wskaźników umożliwiających poprawę jakości życia obywateli.

Wskaźnik Rozwoju Społecznego (HDI) – narzędzie badawcze przygotowane przez Amartyę Sena oraz Mahbuba ul-Haqa, umożliwiające porównywanie państw w ujęciu rocznym ze względu na trzy konkretne wskaźniki: PKB, długość życia oraz dostęp do systemu edukacji.

Kalendarium

- 1948 – uchwalenie Powszechnej Karty Praw Człowieka.
- 1965 – powstaje Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP).
- 1971 – John Rawls publikuje *Teorię sprawiedliwości*, kluczową pracę, łączącą filozofię polityki z wymiarem praktycznym liberalizmu.
- 1990 – opublikowany został pierwszy raport o rozwoju społecznym (HDR).
- 2002 – powołanie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze (Holandia).

Problemy do dyskusji

1. Jakie działania może podjąć w wymiarze indywidualnym człowiek, by osiągnąć efekty w skali globalnej?
2. Czy można i czy należy zawsze postępować etycznie?
3. Spróbuj sformułować katalog zasad etycznych, które powinny stanowić podstawę do wypracowania etyki globalnej XXI wieku.

Dodatkowa literatura

- Bauman Z., *Płynne czasy: życie w epoce niepewności*, tłum. M. Żakowski, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007
- Dworkin R., *Biorąc prawa poważnie*, tłum. T. Kowalski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

- Fraser N., Honneth A., *Redystrybucja czy uznanie? Debata polityczno-filozoficzna*, tłum. M. Bobako, T. Dominiak, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław 2005.
- Galbraith J.K., *Godne społeczeństwo. Program troski o ludzkość*, tłum. A. Szeworki, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1999.
- Savater F., *Etyka dla syna*, tłum. J. Wojcieszak, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.
- Singer P., *Etyka praktyczna*, tłum. A. Sagan, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2003.
- Singer P., *Jeden świat. Etyka globalizacji*, tłum. C. Cieśliński, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2006.

Reportaż Fundacji HumanDoc Gruzja – życie na prowincji

Życie mieszkańców kraju z perspektywy prowincji Gruzji – małych miast i wsi, które coraz bardziej odstają od dynamicznie rozwijającej się stolicy czy obszarów turystycznych. Ćwierć wieku po transformacji niegdyś kwitnące regiony, dziś podupadły. Niektóre z nich w ciągu dwóch dekad straciły nawet połowę mieszkańców – wielu ludzi wyjechało z nich za przysłowiowym chlebem. Kryzys i emigracja odcisnęły bolesne piętno na funkcjonowaniu całych społeczności. Problemy społeczne nasiliły się i występują na gruzińskiej prowincji w skali nieporównywalnie większej i silniejszej niż w Europie. Głównie alkoholizm i przemoc domowa w najokrutniejszym wydaniu (zabójstwa żon lub samobójstwa kobiet – ofiar przemocy). Te plagi społeczne z jednej strony znacząco spowalniają rozwój całych krajów i regionów, z drugiej powodują, że w coraz większym stopniu społeczna rzeczywistość odstaje od budowanych z trudem podstaw społeczeństwa obywatelskiego. W reportażu przedstawione też zostały działaczki gruzińskiej organizacji partnerskiej Fundacji HumanDoc – Merkuri Association – niezwykle i silne kobiety, które próbują zmieniać otaczającą ich trudną rzeczywistość.

